

Een brief van minister Van de Vyvere over de Vlamingen aan het IJzerfront (1918)

ROLF FALTER
Aspirant NFWO

De Vlaamse Beweging is tijdens de Eerste Wereldoorlog in een stroomversnelling terechtgekomen. Niet zozeer door het aktivisme, dat toen een onpopulaire politieke stroming in het bezette land vormde, als wel door de Frontbeweging, die na de oorlog het aktivistisch anti-Belgisch gedachtengoed zou overnemen en popularizeren. In de modder van de loopgrachten achter de IJzer was immers de discriminatie van de Vlamingen binnen België schrijnend aan het licht gekomen.

De wantoestanden aan het front zijn inmiddels door heel wat opzoekingen gemeengoed geworden¹: de niet alleen taalkundige kloof tussen een meestal Franstalig officierenkorps en een overwegend Vlaamse troep, de frustratie van de soldaten, die zich in alle legers, vooral het Franse en het Duitse, zou uiten, maar in het Belgische een aparte politieke uiting in het Vlaams nationalisme kreeg, de ontluiking van dat ongenoegen in 1915, de radikalizing ervan vanaf 1916, het groeiend aantal controles van de Staatsveiligheid en van de censuur, de klandestiene Vlaamse akties via open brieven, in dikke verf gekladde slogans en zelfs openlijke protestdemonstraties achter de linies, de bemiddelende rol van de legeraalmoezeniers, het op de duur onvermijdelijke wederzijdse wantrouwen, dat verdere Vlaamse promoties in het leger belette en uiteindelijk eindigde in deserties, tuchtkompagnies en de eis van zelfbestuur en Vlaamse regimenten.

Daartegenover: de intriges van een Belgische politieke top, die opeengepakt zat in het kleine Franse dorp Sainte-Adresse nabij Le Havre, waar iedereen gedurende vier lange jaren op elkaars neus keek en op elkaars tenen trapte, de onmacht van de regering om de Vlaamse kwestie aan te pakken, het inspelen van de Duitse en aktivistische propaganda op dat immobilisme, de bijna monopoliepositie van een hevig nationalistische pers in Le Havre, de uiteindelijk mislukte pendeldiplomatie van Frans Van Cauwelaert, het frus-

1. De bekendste werken over de Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog zijn: L. WILS, *Flamenpolitik en Aktivisme*, Leuven, 1974; L. SCHEPENS, *Koning Albert, Charles de Broqueville en de Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Tielt-Bussum, 1982; H. J. ELIAS, *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging*, I: *De Eerste Wereldoorlog*, Antwerpen, 1969.

terend vruchteloos aandringen van de ministers Van de Vyvere, Helleputte en Pouillet om de Vlaamse kwestie niet te laten rotten, de oppositie van koning Albert en de militaire leiding tegen hervormingen in het leger, van de Brusselse ministers, vooral Hymans en Renkin, tegen welke toegeving aan de Vlamingen ook, het ontslag eind mei 1918 van kabinetsleider de Broqueville, die de Vlaamse kaart getrokken had en zichzelf solo slim de regering uitspeelde, en uiteindelijk zijn vervanging door de brave notaris Gerard Cooreman, die het liefst van al met rust gelaten werd op een ogenblik dat de druk van het laatste Duitse offensief de Vlaamse zweer feller dan ooit had doen etteren.

Het is in die troebele omstandigheden dat minister van financiën Aloïs Van de Vyvere op 13 augustus 1918 de brief schreef die wij hieronder afdrukken. De dan 47-jarige minister, die tijdens zijn Leuvense studententijd nog in de *Vlaamsche Vlagge* had geschreven, was samen met Helleputte en Pouillet de verdediger van de Vlamingen in de regering van Le Havre. Hij was zeker geen radicale flamingant, maar besefte duidelijk dat in de Belgische taalverhoudingen een onevenwicht zat, dat op termijn tot een felle crisis tussen Walen en Vlamingen kon gaan leiden. Daarom ijverde hij vóór de oorlog binnen de regering mee voor de oprichting van een Vlaamse Rijksuniversiteit. Dat de toestanden achter de IJzer hem tot fellere uitspraken brachten, o.a. in zijn bekende interpellatie met Van Cauwelaert en Van de Perre in 1919, ligt in de lijn van die houding. Hij bleef nochtans ook na de oorlog ministeriabel, zoals Pouillet, maar in tegenstelling tot andere katholieke vlaamsgezinden zoals een Van Cauwelaert, die voor het hof en de Franstaligen onaanvaardbaar was. Hij was soepeler en pragmatischer dan een Helleputte en bij het nalezen van zijn briefwisseling hebben we hem leren kennen als een in moeilijke omstandigheden snel pessimistische en emotioneel bewogen man. Zo reageerde hij ook op de wantoestanden aan de IJzer².

Van de Vyvere schreef zijn brief in het Frans aan Jules Van den Heuvel, de minister van staat, die door de Broqueville, die het niet op juridische puriteinen begrepen had en zijn invloed vreesde, begin 1915 naar de Belgische legatie bij het Vatikaan was weggepromoveerd. Want de Leuvense rechtshoogleraar Van den Heuvel was een seigneur in de Belgische politiek. Als extra-parlementaire minister van justitie (1899-1907) had hij een grote inbreng gehad in het tweede kabinet van zijn vriend graaf Paul de Smet de Naeyer. En zijn gave om politiek haalbare beleidsopties juridisch nauwkeurig te formuleren had hem ook na 1907 als raadgever doen optreden voor de regering en hem een voet in huis bezorgd op het paleis. Daar had hij koning

2. De gegevens over Van de Vyvere komen uit V. JANSSENS, *Burggraaf Aloïs Van de Vyvere in de geschiedenis van zijn tijd (1871-1961)*, Tielt, 1982, en uit opzoekingen in de fondsen de Broqueville, Schollaert-Helleputte, Pouillet, Van den Heuvel en Carton de Wiart in het ARA te Brussel.

Leopold bijstaan in zijn Kongoproblemen — al had die Van den Heuvels juridische strakheid niet bepaald geapprecieerd — en bemiddeld in de huwelijks- en erfenisperikelen van diens dochters. Voor Van de Vyvere, die net als hij in Gent woonde, was de 17 jaar oudere Van den Heuvel een soort mentor geweest, die hem in het begin van zijn ministeriële loopbaan wegwijz had gemaakt zowel in ingewikkelde juridische kwesties als in loutere procedureformaliteiten³.

Toen hij op 13 augustus 1918 zijn brief aan Van den Heuvel schreef, zag Van de Vyvere de toekomst i.v.m. de Vlaamse kwestie nogal somber in. Hij had tijdens de maanden juni en juli verscheidene malen de koning bezocht en op hervormingen aangedrongen, maar blijkbaar tevergeefs⁴. Op 18 juli had hij voor de zoveelste maal hetzelfde pleidooi gehouden in de kabinetsraad en getracht de argumenten van Hymans te weerleggen, maar eveneens zonder resultaat⁵. Dat hij kort nadien aan Van den Heuvel schreef, over wie hij zelf zei dat die van de Vlaamse kwestie niets afwist, heeft dan ook veel weg van een wanhoopspoging. Bovendien, zo kan men vermoeden uit wat in de eerste alinea van de brief staat, had de minister van staat blijkbaar moeite gehad met de besluiten van de vergadering van de katholieke rechterzijde in het bezette land. Zoals bleek uit het bericht van Michel Levie, ex-minister van financiën, aan zijn opvolger, hadden de Vlaamse afgevaardigden zich daar op 7 juli 1918 eenparig uitgesproken voor een programma dat voldoening zou geven aan het Vlaamse landsdeel, ondanks het verzet van „enkele Walen en de H. Woeste”⁶.

Van de Vyvere wist dat de ambassadeur bij het Vaticaan in september naar Le Havre zou komen en er, nu de Duitsers zich sinds 8 augustus aan het terugtrekken waren, misschien een grotere rol zou gaan spelen, ook al natuurlijk omdat de Broqueville van het toneel verdwenen was. Hij speelde alleszins volop het legalistische argument uit, waarvoor hij Van den Heuvel gevoelig wist: er werden aan de IJzer immers flink wat wetten met voeten getreden. Nochtans, als we vergelijken met wat uit andere bronnen bekend is, overdreef hij amper de toestand, al liet hij, zoals in dergelijke omstandigheden vaak gebeurt, zijn gevoelens de vrije loop. Maar dat Van de Vyvere een

3. Over Van den Heuvel: L. DE LICHTERVELDE, *Notice sur Jules Van den Heuvel*, - *Annuaire de l'Académie Royale de Belgique*, CXVI, 1950, p. 87-124 en R. BONNAERENS, *Jules Van den Heuvel*, - *Biographie coloniale belge*, V, Brussel, 1957, kol. 422-423.

4. WILS, 237.

5. SCHEPENS, 200.

6. Michel Levie was tijdens de oorlog een van de leidende figuren in het Nationaal Hulp- en Voedingscomité en berichtte aan de katholieke ministers over de toestand in het bezette land. De katholieke volksvertegenwoordigers waren een eerste maal bijeengekomen te Brussel op 22 mei 1918 en vergaderden opnieuw op 3 juli en 7 augustus, telkens om de naoorlogstijd voor te bereiden. Cfr. WILS, 237 en H. HAAG, *La politique intérieure de 1914 à 1926*, - *Histoire de la Belgique contemporaine*, 1914-1926, Brussel, 1970, p. 55.

beroep deed op iemand die nooit veel belangstelling voor de Vlaamse problematiek aan de dag gelegd had, toont goed de situatie van de Vlaamse ministers aan : veel hout om pijlen uit te snijden bleef hen niet meer over. Verder hoeven we op de inhoud van de brief niet in te gaan. Die is duidelijk genoeg⁷.

Royaume de Belgique
Ministère des Finances
Cabinet

13 Août 1918

Mon cher ministre

Je ne vous ai jamais parlé de la question flamande, parce que je sais bien que nous ne nous mettrons jamais d'accord, et que je déteste les querelles sans issue avec mes amis. Si je vous ai envoyé copie de la lettre de Levie, c'est parce que je l'envoyais à tous les ministres catholiques.

J'ignore si vous croyez à l'existence d'une question des langues en Belgique, j'entends une question, irrésolue jusqu'ici, et qu'il faudra résoudre à bref délai, si l'on veut sauver la nationalité belge. Pour ma part, j'y crois.

Et si vous redoutez, mon cher ministre, qu'on ne fasse succéder un exclusivisme à l'autre, je redoute encore bien plus qu'on ne se raccroche désespérément au statu-quo ; que même on ne tente, sous prétexte de superpatriotisme, une campagne de réaction contre tout ce qui est flamand ; et que, bientôt, il n'y ait plus place des deux côtés que pour les suprêmes violences.

Pour le moment, ce qui me préoccupe plus que tout le reste, c'est la situation de l'armée. La loi sur l'emploi des langues n'y est observée sur aucun point. En Août '17, j'ai soumis au Conseil un long mémoire sur les violations de la loi. Tout le monde a été d'accord, qu'il fallait y mettre fin, mais... s'exclamaient MM. Hymans et Renkin, il faut en même temps mettre fin à la propagande flamingante, qui etc. !⁸. Le résultat a été que les abus, loin d'être réprimés, ont été développés ; et sur tous les points que j'avais signalés, la loi, jusque la violée par négligence, l'a été systématiquement.

Par contre, la persécution contre les manifestations les plus innocentes d'attachement à la langue flamande a commencé et se poursuit avec une rigueur, qui confine à la folie.

Le plus grand des crimes à l'armée, c'est d'être flamingant. Les chansons flamandes sont interdites, pas réglementairement, mais par les gendarmes et les sous-off. Les

7. De brief bevindt zich in ARA, *Papieren Van den Heuvel*, 19.

8. Over die nota, waarin Van de Vyvere na grondig onderzoek tot het besluit kwam dat de taalwet op het leger van 1913 dode letter bleef : zie WILS, 213 en SCHEPENS, 128.

cahiers au collègue (A.V.V. V.V.K. = Alles voor Vlaanderen, Vlaanderen voor Kristus *de Gezelle*) sont considérées comme un emblème subversif. Quand un jeune homme parle *correctement* le flamand, il se trouve toujours à proximité un agent de la Sûreté pour lui demander son nom et son adresse, parce qu'il est entendu que les intellectuels flamingants, qu'on reconnaît à leur parler soigné, sont dangereux et doivent avoir leur fiche à la Sûreté. L'armée fourmille de „moutons”, qui exaltent les flamands, les font parler, quelque fois boire, et les dénoncent ensuite.

Les brancardiers religieux sont plus suspectés que les autres catégories. Leurs correspondances sont surveillées de la manière la plus blessante, et fréquemment pendant leur sommeil des cambrioleurs de la Sûreté fouillent à fond leurs pauvres fardes. Résultat : deux cents désertions à *l'ennemi* de jeunes gens, qui, il y a deux ans, étaient les plus héroïques et les meilleurs.

Et ce n'est pas fini. Car, comme toujours, la persécution a fait naître les sociétés secrètes et les conjurations. Cela pullule et empoisonne l'armée. Heureusement l'influence des aumôniers et le sentiment religieux empêchent jusqu'ici que cette situation intolérable ne produise les catastrophes, qui doivent en être la suite naturelle.

Un détail typique : le 11 Juillet (fête des éperons d'or) toute l'armée a été consignée la journée entière — le 14 Juillet, on n'a pas fêté la fête nationale française (et on a bien fait, car probablement il y aurait eu des contremanifestations sérieuses comme repréailles), le 21 Juillet, tous les cantonnements étaient couverts d'inscriptions flamandes : *Wij eischen ons recht. Geen recht, geen bloed.* Le „*Vlaamsche Leeuw*” est proscrit !! Toutes chansons d'étudiants : *Blauwvoet*, *Kerelslied* etc. sont considérées comme révolutionnaires.

En ce moment, les aumôniers, à force de sermons, et en refusant l'absolution, ont arrêté le mouvement des désertions. Mais que sera ce l'hiver prochain ?

Le malheur, c'est qu'il n'y a pas de „leader” du mouvement flamand. Van Cauwelaert aurait pu jouer ce rôle là, mais le gouvernement l'a traité de suspect. D'ailleurs, pour qu'un „leader” puisse se concevoir, il faudrait que le gouvernement admette que le mouvement en lui-même est légitime, je veux dire qu'il a droit de cité parmi les opinions loyalistes.

Malheureusement tous les journalistes amis de ministres : Neuray, Patris, Terwagne, Du Catillon, Claes, — et tous nos organismes de propagande officielle et officieuse, s'attachent à démontrer que tous les flamingants sont des activistes, et que tous les flamands, qui croient qu'il y a une question des langues à résoudre, sont des flamingsants⁹.

9. Fernand Neuray was directeur van *Le XXe Siècle* en vanaf 1918 van *La Nation Belge*, de grootste Belgische kranten tijdens de oorlog ; hij stond bekend als vertrouwensman van de Broqueville, al was hij er zeker geen slaafse spreekbuis van. Edmond Patris was vóór de oorlog redakteur van *Le Soir* geweest en zou in Le Havre via diverse kranten de opvattingen van Renkin verwoorden. Modeste Terwagne, geneesheer en socialistisch kamerlid voor Antwerpen, leidde het *Office belge Patrie et Liberté*, het Belgische propagandabureau in Den Haag ; ook hij werkte aan diverse kranten mee, als korrespondent uit Holland, en verspreidde er het Belgisch-nationalistische standpunt. Dat deed eveneens de gewezen daensist Leon Du Castillon, die in Nederland het *Belgisch Dagblad* uitgaf. Jules Claes was hoofdredakteur van *La Métropole*, de Antwerpse katholiek-konservatieve Franstalige krant, die tijdens de oorlog in Londen werd uitgegeven.

Helleputte, Pouillet et moi, nous sommes nous-mêmes entourés de suspicion. Toute mesure que nous proposons est repoussée, et transformée en parodie. Il y a toujours une raison pour cela. Ou bien, ce que nous proposons constitue un embryon de séparation administrative, ou bien c'est une atteinte à la liberté, ou bien, c'est trop dangereux pour la discipline.

Je sollicite depuis deux ans une commission de contrôle chargée de veiller à l'application de la loi dans l'armée. Le ministère de la Guerre désigne un général et fait désigner un officier par chaque général de division pour constituer cette commission.

Résultat : ceux qui font connaître un grief à la commission sont après cela soumis à un régime spécial de surveillance, mais l'abus ne disparaît pas.

Maintenant M. Cooreman suit toutes les inspirations de MM. Hymans et Renkin. Il se figure qu'il avancera les affaires en nommant une commission pour enterrer la question flamande. Il rêve de la composer rien que de parlementaires, 4 wallons, 4 flamands et 2 bruxellois !

We are courting disaster.

Quand vous viendrez en Septembre, je vous donnerai, si vous le voulez, l'occasion de faire une petite enquête, qui vous édifiera sur la situation à l'armée.

Votre tout dévoué
A. Van de Vyvere